

III. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Бишевец О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТАКТИКИ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ ТА ЇЇ ЗАСОБИ

На підставі аналізу висловлених у науковій літературі поглядів та положень Кримінального процесуального кодексу України автором запропоновано визначення поняття тактики державного обвинувачення та здійснено класифікацію її засобів.

Ключові слова: доказування, криміналістична тактика, державне обвинувачення, тактика державного обвинувачення, тактичні прийоми.

На основании анализа высказанных в научной литературе взглядов и положений Уголовного процессуального кодекса Украины автором предложено определение понятия тактики государственного обвинения и осуществлено классификацию ее средств.

Ключевые слова: доказывание, криминалистическая тактика, государственное обвинение, тактика государственного обвинения, тактические приемы.

Однією із форм процесуальної діяльності прокурора є державне обвинувачення, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [1]. Аналіз норм кримінального процесуального законодавства, якими закріплена правова процедура доказування у кримінальному провадженні, дає підстави для висновку, що єдиним суб'єктом доказування обвинувачення в суді є прокурор. Участь прокурора в судовому процесі повинна максимально сприяти суду у виконанні вимог закону про всебічний і об'єктивний розгляд криміналь-

ного провадження та постановленні обґрунтованих і законних судових рішень. Підвищення ефективності діяльності прокурора щодо підтримання державного обвинувачення у суді є метою тактики державного обвинувачення.

Проблеми тактики державного обвинувачення та її засоби досліджувалися у працях вчених-процесуалістів та криміналістів, зокрема Л.Є. Ароцька, М.О. Баєва, О.Я. Баєва, Р.С. Белкіна, Т.В. Варфоломєєвої, М.Г. Зоріної, П.М. Каркача, В.Т. Маляренка, І.М. Садовського, А.Л. Ципкіна та інших.

Безумовно, проведені дослідження є вагомим внеском у розвиток теоретичних засад тактики державного обвину-

вачення, однак в опублікованих працях зосереджувалася увага, головним чином, на загальній її характеристиці. Водночас, у науці немає єдиного підходу до розуміння змісту тактики державного обвинувачення, її завдань та системи засобів.

Зважаючи на зазначене, у цій статті ставиться за мету на підставі аналізу різних наукових підходів до поняття тактики державного обвинувачення та її засобів у теорії криміналістики розкрити сутність вказаних засобів та здійснити їх класифікацію. Означена мета зумовлює необхідність вирішення таких завдань як визначити поняття тактики державного обвинувачення, систему її засобів та їх ознаки, обґрунтувати правові засади та загальнонаукові, організаційні, процесуальні і криміналістичні передумови застосування цих засобів для вирішення завдань кримінального провадження.

Вперше висновок про можливість використання досягнень криміналістики не тільки на стадії досудового розслідування, але й в інших стадіях кримінального процесу, у тому числі й судового розгляду за участі прокурора, обґрунтував А.Л. Ципкін у 1938 р. [2, с. 44–46].

В подальшому Л.Є. Ароцкер, визначивши принципи криміналістичного забезпечення підтримання державного обвинувачення в суді, запропонував систему тактичних прийомів проведення окремих судових дій та вказував, що покращення якості судового розгляду навряд чи можливе без широкого використання під час судового розгляду засобів та методів криміналістичної науки, новітні досягнення якої можуть надати дієву допомогу суду у встановленні об'єктивної істини [3, с. 22]. Т.В. Варфоломеева, М.О. Баєв та О.Я. Баєв, дослідивши теоретичні та практичні аспекти професійної діяльності суб'єктів кримінального процесу, зробили висновок про те, що тактичні прийоми, розроблені для діяльності слідчого, не можна механічно переносити у сферу виконання професійних завдань прокурора: вони підлягають спеціальному дослідженню та мають

бути виокремлені в самостійні блоки [4; 5, с. 35]. Наведені погляди дають підстави для висновку, що для вирішення професійних завдань прокурора, так само як і слідчі, можуть використовувати тактичні прийоми, однак вони мають власну специфіку і повинні бути предметом дослідження окремого підрозділу криміналістичної тактики, а саме тактики державного обвинувачення.

Хоча поняття «тактика державного обвинувачення» вживається у низці наукових робіт [6; 7], однак його визначення науковцями не розроблене. Зміст цього поняття обумовлюється засадами формування тактики державного обвинувачення та особливостями діяльності прокурора і його професійних завдань. Тактика державного обвинувачення базується як на нормах кримінального процесуального законодавства і досвіді прокурорської діяльності, так і на даних таких юридичних наук як криміналістика і юридична психологія. Вона включає в себе дві сторони: комунікативну і конструктивну. Комунікативна сторона тактики прокурора пов'язана з використанням мови – усної або письмової. Уміння передати свої думки для прокурора так само важливо, як і вміння говорити, з огляду на що в процесі підтримання державного обвинувачення прокурором мають застосовуватися тактичні прийоми, що засновані на методах переконання та прикладу. Конструктивна сторона тактики підтримання державного обвинувачення полягає в аналізі і синтезі всієї інформації, що міститься в матеріалах кримінального провадження. В процесі осмислення вказаної інформації прокурор послідовно висуває гіпотези, в ході перевірки яких відбувається пошук і встановлення істини. Крім цього діяльність прокурора носить і реконструктивний характер, оскільки вона головним чином направлена на реконструкцію обставин скоєного в минулому злочину. Вивчивши матеріали кримінального провадження, прокурор визначає його судову перспективу та планує які самі

тактичні засоби доцільно буде застосовувати при проведенні судових дій.

Допомагаючи суду встановити істину, прокурор повинен проявляти ініціативу та наполегливість у виявленні та поданні доказів, які мають істотне значення для з'ясування обставин кримінального провадження, а також причин і умов, що сприяли вчиненню злочину. Підтримання державного обвинувачення в суді є не самоціллю, а активним засобом боротьби зі злочинністю. Виконати покладені на державного обвинувача завдання в суді зможе лише той прокурор, який досконало вивчив матеріали кримінального провадження; знає чинне законодавство і практику його застосування; добре володіє методикою і тактикою дослідження й оцінки доказів; уміє при цьому використовувати дані психології, логіки та має необхідні морально-вольові, інтелектуальні та професійні якості. Крім того, державний обвинувач повинен суворо дотримуватися вимог закону, бути принциповим і справедливим.

Беззаперечним є те, що дослідження обставин злочину здійснюється також стороною захисту, а отже тактика державного обвинувачення визначається і з огляду на прийоми, що застосовуються адвокатами, та доповнюється судом, який забезпечує реалізацію принципу змагальності сторін, тим самим стимулюючи їх до активного застосування відповідних тактичних прийомів.

З огляду на зазначене до завдань тактики державного обвинувачення належать:

- оптимізація професійної діяльності державного обвинувача;
- протидія процесуальному супротивнику, тобто стороні захисту, у переконанні суду щодо невинуватості підсудного шляхом пред'явлення доказів;
- конструювання нових тактичних прийомів та комбінацій;
- адаптація прийомів, що використовуються стороною захисту, з метою розв'язання професійних завдань державного обвинувача.

Таким чином, тактика державного обвинувачення – це система наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо способів оптимізації професійної діяльності прокурора, які застосовуються з метою переконати суд в законності та обґрунтованості пред'явленого обвинувачення.

Реалізація можливостей тактики державного обвинувачення здійснюється через систему її засобів, до яких належать тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні рекомендації. Основним елементом тактики державного обвинувачення є тактичний прийом, під яким розуміють оптимальний спосіб дії в процесі комунікації, пошуку, виявлення фіксації, вилучення, використання доказів з метою підтримання державного обвинувачення в суді, здійснення протидії захисту у змагальному судовому процесі [6, с. 5]. Тактичні прийоми підтримання державного обвинувачення реалізуються при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема допитів підсудного, потерпілого, свідків, експертів; огляду речових доказів, пред'явлення для впізнання.

Перелік тактичних прийомів підтримання державного обвинувачення у суді нормативно не закріплений. Презюмується, що тактичний прийом є допустимим, якщо реалізація його можливостей здійснюється з огляду на такі принципи як законність (тактичні прийоми, що застосовуються прокурорами повинні відповідати нормам чинного законодавства України та не порушувати прав і законних інтересів громадян), наукова обґрунтованість (тактика підтримання державного обвинувачення має базуватися на рекомендаціях і положеннях науки кримінального процесу і криміналістики), системність і логічна послідовність, цілеспрямованість і прогнозованість результатів (прокурор має обирати тактичні прийоми державного обвинувачення, чітко усвідомлюючи мету своєї діяльності та її наслідки), активність і динамічність (визначення способу поведінки під

час судового розгляду має здійснюватися прокурором, виходячи з його позиції щодо обставин кримінального провадження та коректуватися з урахуванням ходу і результатів судового слідства), ситуативність (застосування прокурором тактичних прийомів буде успішним, якщо будуть враховуватися умови конкретної ситуації судового розгляду).

Тактичні прийоми державного обвинувачення класифікують за такими ознаками:

- за видом слідчої дії, в ході якої прокурором застосовується тактичний прийом: тактичні прийоми допиту, пред'явлення для впізнання, огляду речових доказів;

- за джерелом формування: тактичні прийоми засновані на даних логіки, психології, наукової організації праці, теорії управління;

- за характером ситуацій, що складаються в процесі підтримання державного обвинувачення: прийоми, що застосовуються у конфліктних і безконфліктних ситуаціях;

- залежно від мети: пізнавальні (спрямовані на з'ясування невідомих обставин злочину, наприклад прийом перехресного допиту), організаційно-технічні (спрямовані на оптимізацію процесу виявлення доказової інформації: наприклад, прийом огляду місця події від центру до периферії);

- залежно від завдань, що потребують вирішення: тактичні прийоми подолання протидії з боку учасників кримінального провадження; налагодження співпраці при проведенні окремих судових дій; викриття брехні; актуалізації у пам'яті забутого.

Що ж до техніки застосування тактичних прийомів прокурорами, то вона

включає в себе сукупність дій щодо створення умов, у яких реалізація можливостей тактичних прийомів буде ефективною (наприклад, підготовка засобів (речових доказів, документів, висновків експертів та спеціалістів), пред'явлення яких забезпечить досягнення бажаного результату від застосування тактичних прийомів), а також послідовність виконання вказаних дій під час застосування цих прийомів.

Викладене вище дає підстави для наступних висновків:

- 1) для вирішення професійних завдань прокурори, так само як і слідчі, можуть використовувати тактичні прийоми, однак ці прийоми мають власну специфіку і повинні бути предметом дослідження окремого підрозділу криміналістичної тактики, а саме тактики державного обвинувачення;

- 2) тактика державного обвинувачення – це система наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо способів оптимізації професійної діяльності прокурора, які застосовуються з метою переконати суд в законності та обґрунтованості пред'явленого обвинувачення;

- 3) реалізація можливостей тактики державного обвинувачення здійснюється через систему її засобів, до яких належать тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні рекомендації;

- 4) основним елементом тактики державного обвинувачення є тактичний прийом, під яким розуміють оптимальний спосіб дії в процесі комунікації, пошуку, виявлення фіксації, вилучення, використання доказів з метою підтримання державного обвинувачення в суді, здійснення протидії захисту у змагальному судовому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 254 с.
2. *Цыпкин А. Л.* Судебный допрос в советском уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 / А. Л. Цыпкин. – М., 1938. – 181 с.
3. *Ароцкер Л. Е.* Шире использовать в суде криминалистику / Л. Е. Ароцкер // Советская юстиция. – 1960. – № 11. – С. 21–25.

4. Варфоломеева Т. В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника / Т. В. Варфоломеева. – К.: Вища школа, 1987. – 149 с.
5. Баев М. О. Защита от обвинения в уголовном процессе / М. О. Баев, О. Я. Баев. – Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 1995. – 228 с.
6. Зорина М. Г. Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде: пособие / М. Г. Зорина; под ред. Г. А. Зорина. – Гродно: ГрГУ, 2002. – 121 с.
7. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч. посіб. / П. М. Каркач. – Х.: Право, 2013. – 184 с.

Byshevets O. On the concept of tactics of public prosecution and her means.

On the basis of the analysis of views and provisions of the criminal code of Ukraine expressed in scientific literature, it was proposed by author a definition of tactics of state prosecution and was made a classification of its methods. Author paid a big attention to investigation of a definition of tactics of state prosecution. Taking into consideration that definition of «state prosecution» was not developed by scientists, author proposed identify it like a system of scientific provisions and developed on its basis practical recommendations concerning ways of optimization of prosecutor professional activity, which are used with the aim of persuade a court in legality and justifiability of accusation presented.

Author came to a conclusion, that realization of possibilities of tactic of state prosecution, realized through the system of its methods, to which relates tactical options, tactic combinations and tactic recommendations. As a basic element of tactic of state prosecution was identified tactic method, which should be deemed as optimal way of action in a process of communication, searching, discovery, fixation, extraction, usage of evidence with the aim of supporting of state prosecution in a court, execution of defence countermeasure in competitive court procedure.

Author proposed classification of tactical devices of state prosecution, the basis of which include following criteria: type of investigating action, during which tactical option is used by prosecutor, source of formation, character of situations which take place during the process of supporting of state prosecution, purpose of usage, assignment that needed to be solved.

Keywords: *proving, criminal proceeding, criminalistics tactic, tactic devices, tactic of state prosecution.*

Стаття надійшла до редакції журналу 04.10.2015 р.